De Waal

‘Onze meest natuurlijke rivier’

Twan Teunissen,
boswachter publiek

“De – niet gestuwde – Waal is, ondanks de scheepvaart, misschien wel onze meest natuurlijke Rijntak en zeker de meest dynamische. Vooral in het oosten zijn er extreme verschillen tussen hoog en laag water, tot wel 10 meter. Dikke pakketten zand spoelen aan of juist weg bij ieder hoogwater. In combinatie met meer ruimte voor de rivier en jaarrondbegrazing levert dit een dynamisch landschap op en ook de terugkeer van verdwenen soorten. Neem de bever, die was lange tijd uitgestorven, nu zien we ze tijdens kano-excursies. En ieder voorjaar kleuren de oeverwallen blauw van de brede ereprijs. 30 jaar geleden was die plant zo goed als afwezig. Ook klimaatverandering zorgt voor een toename van (zuidelijke) soorten. Zo is de Gelderse Poort nu een hotspot voor boomkrekel en zuidelijke glazenmaker. En deze zomer zag ik er mijn eerste zuidelijke keizerlibel en ontdekte ik een grote populatie van sphex funerarius, een grote wesp uit het warme zuiden die sprinkhanen vangt. Ik was als een kind zo blij!”

‘Minder planning en meer happening!’

Matthijs Schouten,
ecoloog en filosoof bij Staatsbosbeheer en bijzonder hoogleraar ecologie en filosofie van het natuurherstel aan de WUR

“We hebben heel erg lang de rivieren bedwongen en het stroomdallandschap tot een beheerst agrarisch landschap gemaakt. Nu, met de nieuwe opvattingen over natuur, laten we dat enorme forceren van vroeger meer los. Zoals mijn studenten zeiden: ‘minder planning en meer happening’. Niet vastleggen maar laten gebeuren, met ruimte voor wilde natuur. Als stadsbewoner zit je tegenwoordig binnen de kortste keren in de fantastische nieuwe Waal-wildernis. Uitermate fascinerend, een moderne stad grenzend aan wilde natuur! Toen wij vroeger als studenten biologie langs de Waal op excursie gingen, wist de hoogleraar precies welke plant we waar zouden aantreffen, want dat was al decennia zo. Nu zie je dat een plek na een jaar heel anders kan zijn. Je kunt je steeds weer verwonderen. Die verwondering is ook mijn toekomstdroom voor de Waal. Niet overal nieuwe wildernis hoor, want ik houd ook erg van oude rivierlandschappen. Maar laten er plekken zijn waar we het onverwachte tegenkomen!”

Hotspots Waal

Onze hotspots langs de Waal zijn de gebieden die kunnen uitgroeien tot iconen van aaneengesloten robuuste natuur met een uniek karakter, waar we natuurlijke ecosystemen kunnen versterken in combinatie met maatschappelijke opgaven. Zo krijgt de Waal nog meer betekenis. Ook op plekken die we niet als hotspot benoemen, zoals langs de Midden Waal en het deel tussen fort Sint Andries en Munnikenland zijn de uiterwaarden van grote waarde voor de natuur. Drie plekken langs de Waal zijn extra kansrijk. Deze hotspots weerspiegelen de identiteit van de Waal en kunnen nog verder uitgroeien tot iconen van betekenis:
- Gelderse Poort
- Sint Andries
- Loevestein / Munnikenland

Loevestein en Munnikenland

Vroeger vloeiden de Maas en de Waal hier samen tot de Merwede. In het landschap zijn sporen zichtbaar van ontginning door monniken in de middeleeuwen. Slot Loevestein en later de Nieuwe Hollandse Waterlinie tonen hoe het water werd ingezet tegen vijandelijke legers. Na de herinrichting in het kader van Ruimte voor de rivier is een groot en gevarieerd natuurgebied ontstaan waar de Waal vrij spel heeft met ook grote oppervlaktes rietmoeras. Zeldzame vogels als de roerdomp zijn hier te horen en te zien tussen het riet. De grazige delen worden met runderen en paarden jaarrond beheerd. Dat brengt veel variatie in de natuurlijke graslanden en is een schouwspel voor de recreant. De forten en Slot Loevestein zijn trekpleisters die we moeten blijven ontwikkelen. De komende jaren krijgt de Nieuw Hollandse Waterlinie een impuls door de nominatie als UNESCO werelderfgoed. Zo biedt ook Fort Poederoijen kansen voor intensiever gebruik en beleving van dit historische verhaal. Een lange afstand wandelverbinding door de uiterwaard bij Haaften is ook een realiseerbare impuls. Met partners als Slot Loevestein en gemeente werken we aan een aantrekkelijke ontwikkeling voor de bezoekers van deze hotspot langs de Waal.

Wachterstoren Fort Sint Andries.

Sint Andries

De regio Sint Andries, waar de Maas en Waal samenkomen, is van oudsher een militaire strategische plaats. Hier bouwden de Spanjaarden hun grootste militaire bouwwerk in ons land. De restanten van Fort Sint Andries liggen er nog. Een spannend gebied voor bezoekers met een houten toegangsbrug en wachterstoren om te beklimmen. De natuur in de Kil van Hurwenen is van grote waarde en een van de oudste Staatsnatuurmonumenten. In deze regio ligt een kans voor een nieuw robuust en aangesloten natuurgebied. Een gebied van bovenregionale betekenis, dat de uiterwaarden van de Waal verbindt met die van de Maas. Deze verschillende ecosystemen kunnen één groot begrazingsgebied vormen. In de uiterwaarden richting Dreumel en Heerewaarden is ruimte voor nieuw bos buiten de stroombaan van de rivier. De recreatieve inrichting en ontsluiting van dit toeristisch interessante gebied kan verbeterd worden. Het fort en de oude steenfabriek als (cultuur)historische iconen vertellen een verhaal. Een initiatief van derden voor een nieuw of verplaatst bezoekerscentrum hier zouden wij ondersteunen. Voor extensieve vormen van verblijfsrecreatie zien wij ook mogelijkheden. In een gebiedsproces met anderen denken we mee over de ontwikkeling van regio Sint Andries. Mocht aan de noordzijde van de Waal in de toekomst vanwege de hoogwaterveiligheid toch besloten worden voor een hoogwatergeul, dan zijn er kansen voor bijzondere overstromingsgraslanden.

Gelderse Poort

De Gelderse Poort en de Rijnstrangen behoren tot de kroonjuwelen van Staatsbosbeheer en vormen een hotspot voor natuur en recreatie. Brede uiterwaarden strekken zich uit langs de meanderende Waal. De herinrichting en het begrazingsbeheer van de Millingerwaard zijn een schoolvoorbeeld van natuurontwikkeling in combinatie met wateropvang en klei- en zandwinning. Honderden planten die thuis horen langs de stromende rivier zoals veldsalie en brede ereprijs, vele soorten vissen en vogels hebben het gebied gevonden. Vanuit de vogelkijkhut zijn die fantastisch te bekijken zoals de zwarte sterns en lepelaars. Ook de bevers helpen mee het gebied dynamisch te ontwikkelen. De otter leeft hier van de vis. De biodiversiteit is hier ongekend hoog. Buiten de stroombaan van de rivier zien we vooral kansen voor nieuw bos. Bos dat tegen natte voeten kan, zowel hardhout- als zachthoutooibos. In weer andere uiterwaarden kan zich juist rietmoeras ontwikkelen. Een maatregel die ook grote meerwaarde geeft, is een uiterwaardenverlaging. Daar blijft het rivierwater langer staan met als winst een rijkere natuur én klimaatadaptatie. Een wens blijft om met de Gelderse Poort voor herten de verbinding te vormen tussen Veluwe en Duivelsberg richting Reichswald. De mogelijke inrichting van de Rijnstrangen als retentiegebied biedt een kans door meer rietmoeras. In de Gelderse Poort kunnen de vele bezoekers naar hartenlust struinen. De beleving van de uiterwaarden kan verrijkt worden met verblijfsrecreatie, lange afstand wandel- en fietspaden, en een vrij liggend fietspad op of langs de noordelijk Waal. Vanuit ons informatiecentrum de Bastei aan de Waalkade in Nijmegen lokken we bezoekers naar buiten, naar de rivierenatuur dichtbij de stad. Samen met diverse partijen langs de rivier zetten wij onze schouders graag onder deze doorontwikkeling van de Gelderse Poort voor mens en natuur.

Kudde koniks Munnikenland.

Grote centaurie.

De IJssel

‘De rivier is nooit hetzelfde’

Jeroen den Hartog,
boswachter publiek

“De dynamiek vind ik bij de IJssel heel erg mooi. Laagwater, hoogwater, de rivier is nooit hetzelfde. Door de diversiteit van het landschap en de natuur beleef je telkens nieuwe mooie momenten: de honderden grutto’s die zijn neergestreken bij het Reevediep, net als tureluurs, kwikstaarten, wulpen en kieviten. Of een visarend die overkomt met een vis in zijn klauwen. Er zijn zoveel dieren te zien langs de IJssel: grote grazers, vleermuizen, bevers, otters, reeën, slechtvalk en zelfs de zeearend. Soms ervaar je een bijzonder moment. Ik denk aan een zonsondergang langs de IJssel – ineens schiet de slechtvalk voorbij die aan het broeden is op de oude schoorsteen van de steenfabriek. Of de oudere slechtvalk die z’n jongen leert jagen: ze scheren dan met extreem hoge snelheden, boven de 200 km per uur, achter elkaar aan boven de rivier. Indrukwekkend.”

Kievitsbloem.

‘Schijnbaar alledaagse schoonheid, gevormd in de afgelopen eeuwen’

Jori Wolf,
landschapshistoricus

“Mijn liefde voor de IJssel is verbonden met mijn jeugd, ik zwom en schaatste er. Ook vanuit mijn vak zie ik de waarden van de IJssel: de Hanzesteden, de steenfabrieken, de dijken, dorpjes, koeien, vogels, kievitsbloemen en bossen. De schoonheid van de rivier schuilt in de combinatie van natuurkwaliteiten, verhalen en tijdlagen. Je beleeft die schoonheid, terwijl de trage bewegingen van de rivier rust en ruimte brengen in je hoofd. Schilders en schrijvers als Jan Voerman, Jan Siebelink en Kader Abdollah putten er inspiratie uit. Om die eeuwenoude waarden te bewaren en te onthullen zijn geen grootse ingrepen meer nodig. Ik droom van een toekomst voor de IJssel, waarin Staatsbosbeheer, samen met anderen, ruimte blijft geven aan de rivier én de mensen. Als we dat doen met respect voor de historie, de natuur en soms grote hoeveelheden water, dan geeft de IJssel ons daar heel veel voor terug.”

Hotspots langs de IJssel

De rivier zelf is relatief smal en stroomt vrij af door een breed rivierdal tussen de Veluwe en Sallandse heuvelrug. De vele bochten en flinke meanders wijzen op een grotere riviердynamiek in het verleden. De typische kronkelwaarden, rivierduinen en oeverwalstructuren zorgen voor een grote variatie in reliëf. Bij de IJsselmonding (de delta van Kampen tot Ketelmeer) is de IJssel een laaglandrivier met het vlakke en open landschap van een rivierdelta.

Vier van onze gebieden zijn extra kansrijk voor robuuste en aantrekkelijke riviernatuur in combinatie met andere maatschappelijke opgaven. Deze hotspots weerspiegelen de identiteit van het IJssellandschap optimaal:
- Cortenoever-Overmarsch (bij Brummen-Zutphen)
- Duursche Waarden (bij Olst- Wijhe)
- Zwolle en omgeving
- IJsselmonding-Reevediep

Grote karekiet.

Cortenoever-Overmarsch

De bijzondere kronkelwaarden in Cortenoever bij Brummen zijn nu al een pareltje op het gebied van flora. In het glanshaverhooiland en stroomdalgrasland groeien veel bijzondere plantensoorten. Het leefgebied van een van de zeldzaamste vogels, de kwartelkoning. De Tichelbeekse waard heeft grote potenties voor robuuste dynamische riviernatuur met nieuw ooibos, stroomdalgraslanden en een meestromende nevengeul. Als we dit gebied ook verbinden naar het binnendijkse gebied bij Overmarsch ontstaan bijzondere overgangen van de laagdynamische beken en de oude meander naar de hoogdynamische IJssel. De otter zal hier zeker van profiteren. Om dit gebied te ontwikkelen is samenwerking en integraal kijken vanuit het totale gebied belangrijk. Hier kan stevige riviernatuur ontwikkeld worden in samenhang met de binnendijkse beeksystemen waar water in wordt vastgehouden. Dit is al een prachtig gebied en wordt dan een nog grootser natuurgebied dichtbij de stad voor de bewoners en recreanten uit Zutphen. Een echte hotspot.

Duursche Waarden

De uitkijktoren is een markant punt in de Duursche Waarden bij Fortmond. Het uitzicht is weids over het IJssellandschap, met ruige graslanden, grote grazers en een oude steenoven. Het huidige ooibos (met vooral schietwilg en kraakwilg) kan worden uitgebreid tot de grootste ooiboskern langs de IJssel. Nieuw ooibos dus. Zeldzaam in Nederland. Er ligt hier de mogelijkheid voor een nieuwe geul die zorgt voor betere waterkwaliteit. En nieuw water betekent natuurlijk leven. We verwachten hier ook de otter, die op het schone water en de vissen afkomt. Het infocentrum Den Nul is al een recreatieve trekker. De plek kan nog aantrekkelijker worden, zowel binnen als buiten. Denk bijvoorbeeld aan een natuurspeelplaats of speelboomgaard. Hier kan het bezoek aan de IJssel beginnen, het infocentrum als poort naar de IJssel. Dat kan door een verbetering van het routenetwerk rond het infocentrum. In combinatie met de dijkversterking zijn er ook mogelijkheden voor een doorgaande buitendijkse fietsroute tussen Olst en Wijhe. Die verbindt al deze prachtige natuur en het infocentrum aan elkaar. In een gebiedsproces met gemeente en anderen zetten wij ons graag voor deze hotspot in.

Zwolle en omgeving

Natuur dichtbij de stad is van grote waarde voor inwoners en hun welzijn. Veel mensen weten onze gebieden al te vinden, zoals het Engelse werk. Tegelijk liggen hier nog veel kansen voor een kwaliteitsimpuls. Wij willen ons inzetten met partners, zoals de gemeente Zwolle, voor een integrale gebiedsontwikkeling, een hotspot rond Zwolle. We willen hier toegankelijke natuur waar veel bewoners

Infocentrum Den Nul.

van zullen genieten. We zien mogelijkheden voor een gevarieerde, aantrekkelijk en natuurrijke stadsrand, verbonden met de IJsseluiterwaarden. Belangrijk element daarin zijn doorgaande wandel- en fietsroutes die gecombineerd kunnen worden met de dijkversterking.

IJsselmonding en Reevediep

In de IJsseldelta komen laagdynamische en hoogdynamische milieus samen. Dat betekent plekken waar het rivierwater lang kan blijven hangen, zoals de rietmoerassen. En gebieden die zich juist ontwikkelen door de hoge dynamiek van het rivierwater. In de IJsselmonding is de rivier een echte laaglanddelta, vertakt en overal eilanden. In nog groter verband maakt dit gebied onderdeel uit van de IJssel-Vecht Delta. Bij elkaar een paar duizend hectare natuur, met de potentie van een Biesbosch. Een vogelwalhalla. De zeearend heeft hier inmiddels een vaste stek. Bij Kampen is recent in het kader van Ruimte voor de Rivier het Reevediep opgeleverd. Deze bypass om Kampen heen is een nieuwe zijtak van de IJssel, die de rivier met het Drontermeer verbindt. Daarmee is 350 ha nieuwe uiterwaardennatuur ontstaan. Wij beheren het als rietmoeras, bloemrijke graslanden en vochtige hooilanden, waar de kwartelkoning zich thuis kan voelen. Maar ook de bittervoorn en kleine en grote modderkruiper. In het nieuwe riviermoeras van het Drontermeer is de roerdomp al gezien, en broedt een bruine kiekendief. Over een paar jaar verwachten we daar de grote karekiet. Het noordelijke gebied is toegankelijk voor publiek via nieuwe fiets-, wandel- en struinpaden. Deze natuur dichtbij Kampen is er ook voor de bewoners van Kampen. De natuur zal zich razendsnel gaan ontwikkelen. Samen met de partners werken we hier aan het verder ontwikkelen van deze hotspot.

IJsselmonding.

De Nederrijn Lek

‘Sterke combinatie van botanische en dynamische natuur’

Gerrit Rijneveld,
boswachter beheer

“In mei als de meidoorns bloeien en ook het gras in bloei komt, is de Amerongse Bovenpolder gewoon ontzettend mooi. Net als andere uiterwaarden die ik beheer ligt deze in het gestuwde deel van de rivier. Een laagdynamisch gebied met weinig meanders en overstromingen: de rivier schrijft hier geen geschiedenis. Maar deze uiterwaarden in relatieve ruststand kennen wel een enorme botanische rijkdom. In toekomstige inrichtingsprojecten is meer ruimte voor ruigere natuur, moeras en dynamiek. Dat is mooi maar we moeten de waarde van botanische natuur niet uit het oog verliezen. In de Amerongse Bovenpolder is er een kwelgeul aangelegd, waarmee er nu een moerasdraad door het gebied loopt. Juist die afwisseling vind ik mooi. Die is aantrekkelijk voor mens, plant en dier en maakt het beheer boeiend.”

‘Je voelt je één met de natuur’

Arjan Snel,
hoofd Staatsbosbeheer Gelderland

“In de toekomst zie ik een rivier die weer zichzelf mag zijn, minder voorspelbaar. Het nu ingedamde water gaat net als vroeger op een natuurlijke manier bewegen en stromen. Het hele stuk tussen de dijken krijgt een natuurlijk patroon: een kralensnoer van moerassen, strookjes, natte graslanden en kwelgeulen die al dan niet meestromen. Met een grote variatie in dynamiek: soms stroomt het water er snel doorheen, dan weer langzaam. Verdwenen soorten planten en dieren vestigen zich weer in dat robuuste grootschalige riviersysteem: brede ereprijs, zeearend, visarend, otter, zwarte stern. En ja, dan ervaar je een gevoel van eenheid met de natuur. Je bent niet meer afgeleid door wegen, bedrijven en andere tekenen van menselijke invloed, maar wordt continu verrast door vogels, vissen en planten die er de ruimte krijgen.”

Hotspot langs de Neder-Rijn en Lek

De uitdaging is om langs de Neder-Rijn en Lek ruimte te vinden voor enig herstel van riviердynamiek en karakteristieke riviergebonden natuur. Maar ook bijvoorbeeld voor

Zwarte stern.

een grootschalig routenetwerk voor wandelen, fietsen en varen. Zo krijgen de Neder-Rijn en Lek nog meer betekenis voor de maatschappij.

Vier deeltrajecten kenmerken zich door verschillende natuurpotenties:
- Ongestuwde Neder-Rijn tot stuw Driel. Hier is nog sprake van enige riviердynamiek binnen de afvoerverdeling bij Pannerden. De Meinerswijk is de uiterwaard waar de riviergebonden natuur een boost kan krijgen door herinrichting met hoge waarde voor de stadse recreant.
- Gestuwde Neder-Rijn langs stuwwallen en Betuwe, met laagdynamisch riviermoeras en lange kwel uit de hoge gronden van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug;
- Gestuwde Neder-Rijn en Lek, waar de rivier het lager liggende landschap infiltreert, met kansen voor moerasnatuur;
- GetijdenLek: een zoetwatergetijdenrivier met kenmerkende getijdengeulen. Door afgraving daarvan krijgt zoetwatergetijdennatuur (slikken en gorzen) een kans.

Twee plekken langs de Neder-Rijn en Lek zijn voor Staatsbosbeheer extra kansrijk voor vitale en aantrekkelijke riviernatuur in combinatie met andere maatschappelijke opgaven. Deze hotspots weerspiegelen de identiteit van de Neder-Rijn en Lek en kunnen nog verder uitgroeien tot iconen van betekenis:
- Amerongse Bovenpolder
- Blauwe Kamer en Renkums Beekdal

Amerongse Bovenpolder

Deze omvangrijke uiterwaard ligt fraai tussen de Amerongse Berg, het dorp en het kasteel Amerongen, en de Neder-Rijn. Deze grootste en mooiste polder in het gebied is grotendeels van Staatsbosbeheer en het Utrechts Landschap. Door meer samenhang tussen verschillende beheertypen kan hier de biodiversiteit een extra duw krijgen. We denken bijvoorbeeld aan integrale zonering van het graas- en maaibeheer. Dat zal de diversiteit aan

Zicht op stuwwal.

bloemen helpen en is voor de kwartelkoning als vogel aantrekkelijker. Deze uiterwaard kent al plekken met glanshaverhooiland, een type natuur met veel kenmerkende kleurige bloemen. Naast Glanshaver zijn dat Glad walstro, Groot streepzaad, Grote bevernel en Rapunzelklokje.
Er leven hier ook bevers. Het gebied wordt begraasd met grote grazers; voor hen is het nodig om hoogwatervluchtplaatsen te creëren. Een andere kans voor de natuur is het verbeteren van de (ecologische) verbinding van de Lunenburgerwaard, ten westen van de Amerongse stuw, richting de Amerongse berg. Daar gaan allerlei dieren en planten van profiteren. Denk aan edelhert en ree.
Landschappelijk en cultuurhistorisch is het gebied divers en waardevol. Dat kan nog beter zichtbaar worden gemaakt. Om het gebied nog beter te kunnen beleven zijn partijen in dit gebied in gesprek over het maken van recreatieve verbindingen: minder versnippering, meer samenhang. De dijkversterking biedt bijvoorbeeld kansen voor een doorgaande langeafstandswandelroute en vrij liggende fietsstroken op of langs de dijk. Sowieso bieden de dijken een prachtig panorama op de rivier en uiterwaarden. Meer informatie over dit bijzondere rivierenlandschap voor het publiek is wenselijk. Staatsbosbeheer is een van de partijen die in dit gebied meepraat.

Blauwe Kamer-Renkums Beekdal

Staatsbosbeheer is een van de partners in de gezamenlijke gebiedsontwikkeling rond de Grebbedijk. De dijk moet versterkt worden. Samen met de omgeving wordt verkend hoe de dijkversterking kan samengaan met andere doelen, zoals ontwikkeling van robuuste riviernatuur in dit Natura 2000 gebied. Ook de eventuele recreatieve mogelijkheden worden in dit project meegenomen. Het hele plangebied is bijzonder waardevol voor natuur en het beleven daarvan. Als gebied gelegen tussen Veluwe en Utrechtse Heuvelrug, met aansluiting op de rivier is het realiseren van een verbindingszone voor grote hoefdieren een goede en belangrijke kans. Een aaneengesloten begrazingsgebied is een reële mogelijkheid, van Blauwe Kamer tot en met de Plasserwaard. Er is plek voor een weelderig begroeide kwelgeul, hier en daar ooibos en waardevolle graslanden. De Bovenste Polder is een prachtig natuurgebied en zeer geliefd bij de inwoners van Wageningen, door de ligging pal naast de stad. We kiezen hier voor een zonering van recreatie en natuur en een afwisseling van begrazing en maaibeheer. Hier zijn volop kansen voor beleving van riviернatuur voor wandelaars en voor waterliefhebbers. In onze visie op dit gebied betrekken wij ook graag het Renkums Beekdal, het gebied tussen Wageningen en Renkum. Deze Renkumse Poort vormt de ecologische verbindingszone tussen de Veluwe en de uiterwaarden voor edelherten. Daar kunnen ze de Neder-Rijn bereiken en eventueel oversteken. In dit beekdal liggen bovendien goede kansen voor een vispassage, ontwikkeling van kwelnatuur en rivier- en moerasnatuur met begrazing.

Bloeiende meidoorns in uiterwaarden.

Meer weten?
Kijk dan op Staatsbosbeheer.nl/dossierdeltanatuur
Of neem contact op met Wim Lammers, programmamanager grote rivieren, tel. 06-55784145, mail w.lammers@staatsbosbeheer.nl

staatsbosbeheer

Streefbeeldkaart Rijntakken